

УДК 373.5.016:94] (072)

Марина Чоладзе

## ПОШУКОВА РОБОТА В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ІСТОРІЇ

---

У статті розглядається практичне заняття з історії України періоду Голодомору, яке дає змогу учням у процесі самостійної пошукової роботи поглибити свої знання, перетворюючи їх на творчо-креативну рефлексію.

**Ключові слова:** практичне заняття, Голодомор, митці-сучасники, пошукова робота, творчо-креативна рефлексія, художнє мистецтво.

---

**Постановка проблеми.** Прагнення системи освіти відповідати прогресивному розвитку суспільства проявляється, зокрема, в пошуку нових методологій її реформування. Міністерство освіти і науки звертає особливу увагу викладачів на те, щоб у змісті навчальних програм послідовно впроваджувався компетентнісний підхід, який передбачає такі вміння: читання з розумінням, висловлювання власної думки усно і письмово, критичне і системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість та ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики і приймати рішення, логічне розв'язання проблем і здатність співпрацювати з іншими людьми.

З метою набуття учнями історичної та інших компетентностей, згідно з державними вимогами до освітньої підготовки учнів, окремою складовою програми вперше стають спеціальні уроки — практичні заняття. Практичне заняття — особливий тип уроку, де на основі раніше отриманих знань і сформованих умінь учні виконують пізнавальні і дослідницькі завдання, набуваючи нових знань і опановуючи більш складні пізнавальні вміння. Відповідно до можливостей учнів та історичного контексту, практичні заняття сприяють відпрацюванню учнями навичок аналізу історичних джерел, включаючи культурну спадщину, що надає їм творче розуміння історичного матеріалу і поширює інтелектуальний та креативний простір для реалізації творчих здібностей.

**Аналіз останніх досліджень.** Міністерство освіти і науки України в розрізі реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має орієнтуватися на набуття учнями вмінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті і громадській активності. Стратегічний напрям розвитку освіти в контексті положень концепції «Нова українська школа» ґрунтується на спеціальних уроках — практичних заняттях, під час яких вчитель виступає як консультант у процесі самостійної аналітичної роботи учнів, надаючи їм допомогу відповідно до віку і пізнавальних можливостей. На думку І. О. Пометун, практичне заняття є формою організації навчання, що відіграє найважливішу роль у розвитку історичної компетентності учня, оскільки передбачає його активну пізнавальну діяльність протягом усього заняття [1, с. 44]. Далі науковиця стверджує, що відповідно до вікових можливостей учнів та історичного контексту практичні заняття мають сприяти відпрацюванню школярами навичок аналізу історичних джерел різного виду, розумінню учнями важливості таких категорій, як час і простір, зміни та безперервність, причини і наслідки, значущість подій і процесів, культурна різноманітність, важливість доказів та можливість різних інтерпретацій [1, с. 45].

**Мета статті** — поділитися досвідом проведення практичного заняття «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел...» через призму творчості видатних діячів мистецтва того часу.

**Виклад основного матеріалу.** У програмі з історії України для десятого класу є розділ «Встановлення й утвердження комуністичного тоталітарного режиму в Україні», де учні вивчають тему Голодомору 1932–1933 рр. Саме тому нас зацікавило запровадження практичного заняття для закріплення і конкретизації знань, отриманих на лекціях. Це заняття дає учням змогу в процесі самостійної пошукової роботи поглибити знання, перетворюючи їх на творчо-креативну рефлексію. Запропонована тема практичного заняття «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел...» не має остаточного завершення. Три крапки в кінці символізують простір для реалізації творчих здібностей учнів, які приходять після дев'ятого класу до ДНЗ «Центр професійної освіти технологій та дизайну м. Києва» вже з певним уявленням про Голодомор, тому що в сучасній Україні щорічно відбуваються виховні заходи, присвячені темі геноциду українського народу. Однак тільки практичне заняття дає учням змогу розібратися з цією складною темою, сприяє творчому розумінню історичного матеріалу і відкриває їм правду про тогочасні суспільні події.

Завдяки практичному заняттю учні мають нагоду закріпити матеріал про історичні передумови і наслідки Голодомору, відвідати музей Голодомору, вшанувати пам'ять загиблих, ознайомитися зі спогадами очевидців і простежити відображення згаданих подій у творах митців того часу. Діти готують доповіді, мініпрезентації, реферати, плакати, ознайомлюються з фотодокументами. Виникає творча дискусія між однорічниками, яка сприяє розвитку навичок виступу перед аудиторією.

Отже, найцікавішою частиною практичного заняття, в якому брали участь наші вихованці,

став розгляд теми Голодомору очима видатних діячів мистецтва того часу, як-от подружжя Михайла і Софії Бойчуків, Казимир Малевич, Катерина Білокур і Тетяна Яблонська. Їхні твори нагадали нам про те, що потрібно додати до обговорення не тільки Голодомор 1932–1933 рр., про який знав увесь світ, а ще й голод 1921–1922 рр. і 1946–1947 рр.

Ми почали з розгляду картини видатного представника українського монументалізму Михайла Бойчука «Урожай» (рис. 1), присвяченої вічності материнської любові та піклуванню про добробут своєї дитини, — мати неусвідомлено готова захистити її від страждань, які найдуховніше зображені в «П'єті» Мікеланджело (рис. 2).

Картина-гравюра «Голод» художника-графіка С. Налепинської-Бойчук (рис. 3) продовжує тему страждання матері і її дітей. Учень, який представив цю картину на практичному занятті, розповів про жахливі наслідки голоду для демографічної ситуації в Україні і надто великі втрати серед дитячого населення. Він навіть статистичні дані і розповів, що в період 1921–1922 рр. кількість дітей-сиріт збільшилася до 1,5 млн, загальна кількість дітей зменшилась утричі, а в деяких губерніях майже не залишилося дітей, молодших 6–7 років. Доля подружжя Бойчуків і їхніх талановитих учнів теж була трагічною. Влада звинуватила митців у шпигунстві і розстріляла їх у період апогею політичних репресій 1937 р.

Страждання українського народу під час Голодомору не могло пройти повз увагу, серце і розум К. Малевича, митця, який народився і виріс в Україні, про якого французький історик мистецтва Жан-Клод Маркаде написав в одній із своїх монографій: «Малевич був єдиним художником, що показав трагічне становище



Рис. 1. М. Бойчук.  
«Урожай»



Рис. 2. Мікеланджело.  
«П'єта»



Рис. 3. С. Налепинська-Бойчук.  
«Голод»

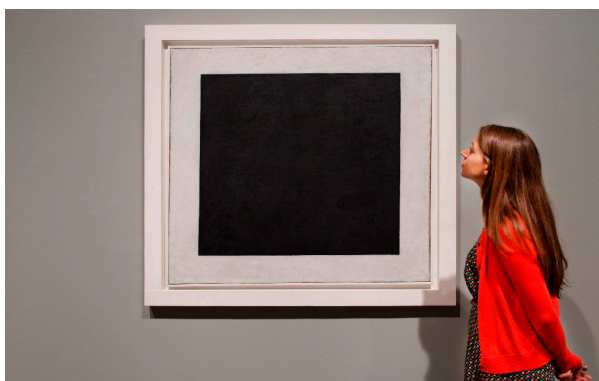


Рис. 4. К. Малевич. «Чорний квадрат»

українських селян під час злочинної насильницької колективізації». Картини Малевича того часу були картинами протесту, тому їх навмисно датували більш раннім періодом, щоб уберегти художника від репресій.

Зацікавившись супрематичними композиціями Малевича, один з учнів представив на практичному занятті його картину «Чорний квадрат» (рис. 4) під заголовком «Квадрат = відчуття, біле поле = ніщо поза цим відчуттям». Цей заголовок перетворив знайому для всіх геометричну форму, зображену на картині, на емоційну рефлексію людського страждання, яка була навіки перевтілена художником в абстрактний символ чорного квадрата в білій пустоті. Інші учні також представили декілька «селянських» картин, які містять у собі «завуальовані повідомлення» в символах відсутності обличчя і рук. На картині «Поневоле на Україна» (рис. 5) зображені безрукі і безликі



Рис. 5. К. Малевич.  
«Поневоле на Україна»



Рис. 6. К. Малевич.  
«Де серп і молот, там смерть та голод»



Рис. 7. К. Малевич.  
«Людина, що біжить»

постаті, які у формі авангардної абстракції звинувачують владу у винищенні селянства. На малюнку олівцем «Де серп і молот, там смерть і голод» (рис. 6) (цитата з популярної у 1920–1930-ті рр. народної пісні) зображені три фігури, риси обличчя в яких замінені на серп і молот, хрест і труну. Селянин, що біжить між хрестом і мечем, — це образ Голодомору 1932–1933 рр. (рис. 7).

«Ну ось уже пережила і 33 рік...» — словами Катерини Білокур назвав свою роботу один з учнів. Катерина Білокур була представницею «наївного мистецтва», до якого належала когорта художників, що не здобули академічної освіти, проте стали частиною загальної художньої історії України. Усі труднощі свого життя добра і пробачлива Білокур переживала з гідністю. Навряд чи вона могла мріяти про те, що всесвітньо відомий художник Пабло Пікассо назве її генієм. Це сталося, коли мисткині вже було за 50. Квіти — провідний мотив полотен Білокур. Вона говорила, що квіти, як і люди — живі, в них є душа. У 1946–1947 рр. родина К. Білокур змушена була пережити ще один голод. Щоб вижити, збирали навіть колоски, залишені на колгоспному полі після жнив. Під впливом побаченого художниця написала картину «Цар-колос», яка стала вінцем її творчості (рис. 8). У центрі полотна, серед квітучої землі вона зобразила на чорному фоні три сирітні колоски. Символіка цієї картини спонукала нас згадати і обговорити на практичному занятті злочинний закон радянської влади «про п'ять колосків», як називали його в народі. Повна назва офіційного закону була така: Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охоро-

ну майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р.

За хрестоматійну на сьогодні картину «Хліб» (рис. 9) 1949 р. Тетяна Яблонська отримала Сталінську премію 3-го ступеня. Вона згадувала: «Я писала “Хліб” з цілковитою віддачею, із серцем, повним любові до цих жінок, до зерна, до сонця. Я найбільше намагалася передати захоплення від самого життя, передати правду життя». Писати картину художниця почала 1948 р., а 1947 р. під час третього голоду на Україні помер за мольбертом її вчитель — професор Кричевський. Обговорюючи таку яскраву і сонячну картину Яблонської в контексті голоду 1946–1947 рр. на практичному занятті, один учень запитав, чи могли біографічні факти стати підтекстом картини, яка в такій повноті передає правду життя.

Обговорення теми Голодомору через твори мистецтва дало учням змогу пізнати красу української землі і глибину національної духовності, збереженої митцями навіть у найтяжчі часи. Картин митців-сучасників залишилося небагато, мабуть, емоційний тягар пережитого або страх репресій унеможливлювали повернення до цієї теми. Наприклад, під час практичного заняття учні розповіли про трагічну долю Миколи Хвильового, загадкову смерть Михайла Грушевського і психологічну травму Володимира Сосюри, якого події Голодомору довели до лікарні.

Після побаченого в Національному музеї «Меморіал жертв Голодомору» і розшуку рідних у Книгах Пам'яті учні були шоковані історичними фактами і тим, що кількість жертв була такою великою. Відвідання музею зв'язало для них усві-

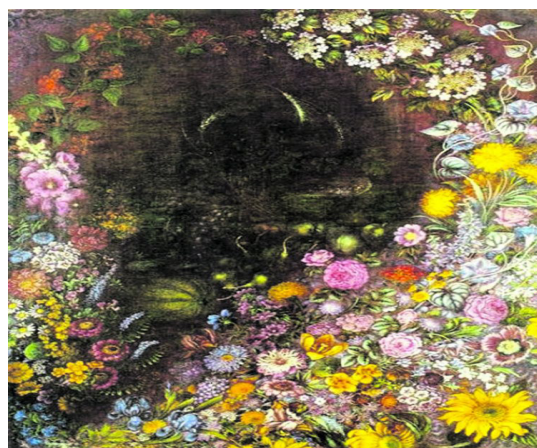


Рис. 8. К. Білокур. «Цар-кокос»

домлення теоретичного знання з емоційним розумінням того періоду, в якому, як пояснив професор історії Юрій Шаповал, комуністичний режим не лише прагнув витягнути з України якомога більше хліба, а й вичавлював українську ідентичність та історичну пам'ять і нищив тих, хто був чи міг стати національною елітою.

**Висновок.** Практичні заняття з історії України стали чудовою нагодою перетворити урок з «монологу» викладача на демократичну дискусію, в якій педагог і учні «на рівних» пробуджують взаємний інтерес до такої складної теми як Голодомор. Естетичне розуміння того часу очима видатних діячів мистецтва, як-от подружжя Михайла і Софії Бойчуків, Казимир Малевич, Катерина Білокур і Тетяна Яблонська перетворили подану вчителем інформацію про Голодомор на творчу рефлексію і розширили інтелектуальний та креативний простір для реалізації творчих здібностей і учнів, і викладача.



Рис. 9. Т. Яблонська. «Хліб»

**Список використаних джерел**

1. Пометун О. І. Практичні заняття з історії в основній школі : метод. посіб. / О. І. Пометун, Н. М. Гупан. — Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. — 160 с.
2. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : метод. посіб. / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. — Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. — 208 с.
3. Павлушенко К. В. Пошуково-дослідницька робота на уроках історії та правознавства / К. В. Павлушенко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/posukovo-doslidnickska-robot-na-urokah-istorii-ta-pravoznavstva-367.html>.
4. Електронний ресурс. — Режим доступу : [https://pidruchniki.com/16740216/pedagogika/praktichni\\_zanyattya\\_metodika\\_pidgotovki\\_provedennya](https://pidruchniki.com/16740216/pedagogika/praktichni_zanyattya_metodika_pidgotovki_provedennya).
5. Нищення інтелігенції і духовенства в 1932–33 роках : чому Голодомор є геноцидом. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29613329.html>.
6. Тетяна Яблонська. Художниця, яку назавжди полонило Поділля. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [https://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep\\_up=120&dep\\_cur=413](https://www.cbs.km.ua/?dep=1&dep_up=120&dep_cur=413).
7. Пошуково-дослідницька робота на уроках історії та правознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://history.org.ua/JournALL/pro/14/8.pdf>.
8. Бібліотека українського мистецтва. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uartlib.org/exclusive/malevich-ta-ukrayina/>.
9. 5 картин Катерини Білокур, які знає увесь світ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://inlviv.in.ua/suspilstvo/kultura/5-kartyn-kateryny-bilokur-yaki-znae-uves-svit>.
10. БОЙЧУКІЗМ : вціліла графіка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://chernozem.info/journal/boychukisti-vcilila-grafika/>.

**Марина Чоладзе**

**ПОИСКОВАЯ РАБОТА В РАМКАХ ПРОВЕДЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ**

*В статье рассматривается практическое занятие по истории Украины в период Голодомора, которое позволяет учащимся в процессе самостоятельной поисковой работы расширить знания, превращая их в творческо-креативную рефлексию.*

**Ключевые слова:** *практическое занятие, Голодомор, художники-современники, поисковая работа, творческо-креативная рефлексия, художественное искусство.*

**Marina Choladze**

**INDEPENDENT RESEARCH WITHIN THE FRAMEWORK OF CONDUCTING PRACTICAL HISTORY LESSONS**

*This article describes one practical lesson on the history of the Holodomor in Ukraine that allowed students to deepen their knowledge and, in the process of independent research, to transform their study into creative reflection.*

**Keywords:** *practical lesson, research, history, Holodomor, art, creative reflection.*